

We Jointly Create

Ahimsa World

Volume: 1 No.3 April - June 2004

Anant-virya

Anant-sukha

Anant-darshana

Anant-jnana

"A living body is not merely an integration of limbs and flesh but it is the abode of the soul which potentially has perfect perception (Anant-darshana), perfect knowledge (Anant-jnana), perfect power (Anant-virya), and perfect bliss (Anant-sukha)."

Ratlam
Ahimsa
Declaration
6-10

The newsletter by WJC dedicated to peace and non-violence

CHETANA KHEL MELA

Nation's unique yearly event organized for the Sport's Awareness. 5000+ students participate for 500+ medals in 12 events.

MAHE RAMZAN

A T.V. Serial on The Teachings of The Holy Kuran in 30 episodes for the month of Ramzan.

"JAIN GAURAV" ALANKARAN

An yearly award Through Bharat Jain Mahamandal to the person whose work and creation enlightened Jainism.

Sports Organizing

Religious Harmony

Social Recognition

PARIVARIK VIVAH

A Marriage Reform concept for all class of Society.

CHETANYA KASYAP FOUNDATION

Dedicated NGO for Religious Harmony, Life Science, Sports and Education

◀ **Social Reformation**

Moral Education ▶

JEEVAN VIGYAN

Facilitating Moral education "Jeevan Vigyan" 3 Three District of M. P.

KASYAP VIDYAPITH

Co-Sponsorer

Higher Secondary English Medium School (CBSE) in rural area at Chetanya Gram, Badnawar-run by Ashok Kumar Kasyap Jain Trust.

Education

SCHOLARSHIP

Engineering and Medical education. Full financial support to needy Jain student through A. B. Shri Rajendra Jain Navyuvak Parishad.

Social Upliftment

LOK-NITI VIDYAPEETH

Proposed

An institution to educate and train political, community, professional, youth and socio-religious leadership for better governance to strengthen the democratic arrangement.

Leadership Development

चेतना

(हिन्दी दैनिक)

A Popular Hindi Daily of M. P.

KASYAP

Sweetners Limited

India's Largest manufacturer of Sorbitol 70%

Head Office : 10, Marthanda, 84, Dr. A. B. Road, Worli Naka, Mumbai - 400 018.

☎ 24955501 (3 Lines), Fax : +91-22-24955505, Email : kslmum@kasyap.com

MUMBAI

RATLAM

BADNAWAR

VAPI

www.kasyap.com

A Quaterly News Letter for
peace and Non-violence

Ahimsa World

■ Printed, Published & Edited
By

Chetanya Kumar Kasyap

■ On behalf of :

World Jain Confederation
Shah & Nahar Ind. Estate,
Unit No. 338/340, A-Wing, Lower
Parel (West) Mumbai-400013
Tel. 56625823.

■ Printed at Chajjed Printry Pvt.
Ltd. 108, Station Road, Ratlam.

World Jain Confederation

PRESIDENT

- Dr. L. M. Singhavi, M. P.
New Delhi

EXECUTIVE PRESIDENT

- Dr. N. P. Jain - Indore

SECRETARY GENERAL

- Shri. Jitendra S. Kothari

TREASURER

- Shri. Pravin K. Shah

BOARD OF TRUSTEES

Chairman

- Shri. Pratap Bhogilal

Trustees

- Shri. Deepchandbhai Gardi
- Dr. Dhiraj H. Shah, Jaina - U.S.A.
- Dr. Manilal P. Chandaria - Nairobi
- Shri. Shreyas K. Dashi
- Shri. Anoopchand K. Shah
- Shri. Suresh C. Shah
- Shri. Sahu Rameshchandra Jain - Delhi
- Shri. N. Sugulchand Jain - Chennai

EDITORIALBOARD

• Rashmi Kumar Zaveri	• Dr. Kumarpal Desai	• Dr. N. P. Jain
• Chetanya Kasyap	• Anoopchand K Shah	• Dr. Jitendra B. Shah

► Contents ◀

○ Editorial	4	○ Ahimsa Gram	9
○ Letter of Shri N. S. Jain	4	○ Ratlam Non-Violence Declaration	10
○ News Of Interest	5	○ Dr. Kumarpal Desai Felicitated "Padmashree"	11
○ Ratlam Non-Violence Declaration Proclaimed	6	○ The Legacy Of Ahimsa	13
○ Mahatma Alankaran	8	○ Bhagwan Mahaveer Ni Ahimsa	14

Disclaimer :The Views expressed in this news letter are of the respective contributor and WJC does not necessarily concurs with the same.

EDITORIAL

Dr. N. P. Jain
(Executive President)

On the occasion of the 2603th Janm Kalyanak of Bhagwan Mahavir, it is important for all of us to remember that at this time of the crisis of human spirit, Mahavir's ever-abiding teachings assume contemporary relevance for today and tomorrow for the entire humanity transforming barriers of caste, creed, colour, sex or region.

Mahavir first practiced and then preached. Born in a royal family surrounded by limitless trappings of luxuries, his life path was charted out to rule and dominate. And yet he chose to renounce of the Kingdom of power, desires and ego to seek keys of the true kingdom of life – where compassion and tolerance, renunciation and non-possession, relativity of thinking and action, non-attachment and non-violence became the tools to shape inter-humanity dealings as well as the approach of co-existence and co-prosperity with the natural environment and other life forms.

Mahavir's greatest contribution was to articulate with much greater clarity, comprehension and thrust an all comprehensive and wider ranging definition of AHIMSA (non-violence). Behind this enlarged and integrated vision of Ahimsa was the spiritual urge to transform the concepts of Oneness of all creation and 'Live and Let Live' into life ethics. Mahavir elucidated the principles of Jainism in their most fundamental and encompassing compassionate parameters.

He incessantly preached that Ahimsa needs to be practiced in thought, action and expression. Practicing non-violence needs courage or conviction and resolute pursuit. It is by no means easy. It may be relatively easier to curb physical violence since it is far more difficult to control violent and hurting expression and much more so to eradicate from one's mind violent instincts, synthesizing practice of non-violence together in thought, deed and speech is a challenging task both for individuals as well as societies. Without achieving this coordination, the search for the culture of non-violence would remain elusive.

HE WRITES

I am extremely impressed with the January-2004 issue of "Ahimsa World. Apart from the getup, which is excellent as usual, "The Surat Declaration" forming part of the issue is extremely significant in that it lays down the dimensions of spirituality. In all humility, one can only bow in admiration and reverence to its message~viz. "In whatever field we work, be it science, technology, medicine, politics, policing, theology, religion or judiciary, we have to remain in the service of the common man whose well-being is central to all human knowledge and endeavour."

Irrespective of the faith to which one belongs, there can be no difference of opinion on the views expressed in the declaration that it is possible to manage the complex forces such as the emerging social problems like employment opportunity, increase in crime, addiction etc. only when the dimension of spirituality is added to the sum total of human knowledge and efforts and then alone humanity stands to benefit. The central message of the Declaration viz. compassion and love has universal validity across all frontiers be it geographical, political, linguistic or religious and is totally seamless. The World Jain Confederation has done an extremely useful job in presenting this Declaration to the President of India, a man wedded to communal harmony, fraternity, tolerance and love. Of course, one realizes that the entire spiritual flood has its source in His Holiness Acharya Mahapragya now universally recognized as Mahatma Gandhi of 21st Century.

I join my fellow members of the World Jain Confederation in saluting these noble sons of India and I extend my warmest greetings to the organizers of the World Jain Confederation for bringing yet another excellent number of "Ahimsa World". I am sure that people of all faiths across the world would be constantly inspired by the message the Declaration provides.

Yours truly,

N.SUGALCHAND JAIN

NEWS OF INTEREST

NATIONAL AND INTERNATIONAL

1. SRI VIRCHAND R. GANDHI MEMORIAL TRUST FOUNDED BY WJC & JAINA :

WJC and JAINA have jointly founded "Sri Virchand Raghavji Gandhi Memorial Trust". The Trust is formed to suitably modify the current VRG's birth home with modern amenities in Mahuva, Gujarat and to have a permanent memorial in it and to take necessary steps that the Samiti may feel appropriate for raising awareness of his mission, his memorial and pursue with the Government of India the matter regarding issuing the commemorative postal stamp in his honor. He was responsible in closing down the slaughter house in Sametshikhar, abolishing poll tax on Jain pilgrims at Shatrunjaya and sending money and shipload of grains to India from U.S.A. in the worst famine of 1896-97, raising awareness in the West of the importance of Jainism as an ancient vibrant world religion, propagating the relevance of Jain tenets Ahimsa, Anekant and Aparigraha and spread Bhagwan Mahavir's message across the world and defending the Indian culture and Hindu religion under the unjust criticism in the Parliament and later on, in spite of lot of odds, by attending the first ever Parliament of World Religions held at Chicago in 1893 and visiting England, France, Germany and other places during 1895 and his subsequent two visits to the West, Europe and U.S.A. He wanted to continue these activities for a long time but unfortunately death snatched him away at an early age of 37. He sacrificed his brilliant legal career, lived and died for the cause of Jainism and service to humanity. For details: Contact Pravin C. Shah, 28 Dyckman Ave., New Hyde Park, N.Y. 11040; Tel. 516-248-8265 or Email: kenpet007@hotmail.com Indian friends can donate to World Jain Confederation (WJC) World Jain Confederation, Shah & Nahar Industrial Estate, 338/340 A1 Wing, 3rd Floor Lower Parel (West), Mumbai 400 013. Tel./Fax No. 91 22 5662 5823 or email: wjc@vsnl.net

2. 6TH BIENNIAL YJA CONVENTION :

This year's convention will be held in Santa Clara, California from July 1st to July 4th. YJA Convention 2004 will showcase over seventy unique educational sessions to participants under the banner Y Jain? To See. To Know. To Realize. This

exciting theme focuses on teaching youth how to apply the principles of Jainism in their daily lives. Participants will learn the importance of Jain principles, and the value of applying these concepts in their lives. For more information, contact: Arpan Shah, YJA co-chair 281-804-7964; Arpan.shah@yja.org or Chirag Shah, YJA co-chair 262-573-5603; Chirag.shah@yja.org.

3. A 3 DAYS WORKSHOP ON 'ADHYATMSAR' :

Shri Chintamani Parshvnath Jain Shewtamber Mandir Haridwar is arranging a 'Swadhyaya' a 3 days study programme on Legendry 'Upadhyay Yashovijayji'. The Late Maharaj Saheb was a scholar in Sanskrit, Prakrit, Gujrati languages and written many book in which 'Adhyatmsar' is the most famous. The 949 Shlokas in Sanskrit describes the subjects likes yoga, Meditation, equanimity etc. Dr. Jitendra B. Shah of L. D. Institute of Indology Ahmedabad will give series of lectures on 'Adhyatmsara'. The three day workshop starting from 7th May 2004 will continue till 9th May 2004. To participate in this workshop Pl. Contact Sh. Vinod Jain Ph. 01334-260263, 260073

Email : hardwarjaintemple@mlbd.com

4. PRATISTHA MAHOTSAV-TULSA JAIN SANGH

Gurudev Shree Chitrabhanuji will perform Pratistha ceremony of 3 Teerthankar idols, Navkar Mantra Shila, Padmavati Devi and Ghantakaran Mahavir Gokhala weekend of May 29-31. Narendra Shah and Narendra Nandu of India will perform the vidhi. For more information, contact Kanti Shah (918) 369 3163.

5. ACHARYA HEMCHANDRASURI AWARD

At the meeting of the Selection Committee to select the recipient for the 9th Hemchandrasuri Award, the name of Prof. Willem B Bollee of Bamberg, Germany was unanimously selected. The earlier recipients of the Award have been :

1. 1995 Prof. H. C. Bhayani 2. 1996 Prof. M. A. Dhaky 3. 1997 Prof. V. M. Kulkarni 4. 1998 Prof. A. M. Ghatege 5. 1999 Prof. S. R. Banerjee 6. 2000 Pt. Laxman Bhai Bhojak 7. 2001 Prof. G. V. Tagare 8. 2002 Prof. Nagin J. Shah

The award will be presented to the awardee in the middle of June 2004.

(Courtesy: Ila Shah)

Sharing the Dais. (L-R) L. M. Singhvi, His Holiness, Yuvacharya Mahashraman and Acharyashree Mahapragyaji, K. C. Sudarshan, Dr. Vedpratap Vaidik, Chetanya Kasyap, Shri Pannalal Surana, Dr. C. D. Shah, Dr. N. P. Jain & Paras Golecha.

Ratlam Non-Violence Declaration Proclaimed

■ Mahatma award to "Acharya Mahapragyaji"

■ Creation of Ahimsa Gram Concept

Ratlam (M. P. India). April, 25, World Jain Confederation, along with five other leading Jain Institutions, proclaimed 'Ratlam Nonviolence Declaration'. On this occasion, Acharya Mahapragyaji, was honored with 'Mahatma' award for his contribution to spread the message of Ahimsa by his 5 year long "Ahimsa Yatra" a journey for the cause of nonviolence and peaceful co-existence. Shri Chetanya Kumar Kashyap declared the plan for establishing "Ahimsa Gram" (Village wholly dedicated to non-violence) as the part of the execution of Ratlam Nonviolence Declaration. The function was followed by a mass 'langar' - (extensive meal) where in 50,000 people participated from 120 different cast, creed & faiths in Ratlam.

AHIMSA IS NOT ONLY PREACHING BUT IS A PRACTICAL WAY OF LIFE : Shri Acharya Mahapragyaji

Delivering his blessings, Acharya Mahapragyaji said "Ahimsa Yatra is meant to identify and eradicate the root causes of violence. It aims to focus on the type of avoidable violence which, if avoided, can lead to peaceful co-existence. It aims at curbing the desire of amassing wealth. This will result in mutual trust and co-operation". He further said that the 'Ratlam Spiritual Declaration' is the result of furthering the objects of the 'Surat Spiritual Declaration' (proclaimed in 2003). He emphasized the need for practical ways for non-violence rather than limiting this journey to preaching and discussion. He lauded the idea of Chetanya Kashyap of launching the 'Ahimsa gram', which will cultivate non-violent life style and also improve the standard of life of the poor people by providing them with honest means of livelihood.

"RATLAM AHIMS GHOSANA PATRA" IS THE PATHFINDER OF THE PRACTICES OF AHIMS : Shri K.C. Sudarshan

The Chief Guest, Shri K. C. Sudarshan said that Ahimsa is a natural Religion. Religion means co-ordination, which Acharya has established in society and this Yatra is a successful experiment in this direction. He added that opposing miscreants can not be treated as violence. We should not accelerate violence by accepting the unreligious thoughts, full of inactiveness and fear. The society must have the confidence and power to oppose the violence with practicing the nonviolence philosophy.

The 'Ratlam Spiritual Declaration' will give the correct direction to the practical ways for non-violent life-style. Described the Ahimsa Gram Yojana pronounced by Sri Kashyap as a great and active step towards the experiments of Ahimsa, he added that with this thought a true democracy can be created and we can change the face of the country.

The formal function was arranged in the august presence of Acharya Mahapragyaji; Yuvacharya Mahashramanji and Sadhvi Pramukha Kanakprabhaji. The noted jurist Dr. L. M. Singhvi presided over the function where the Chief of R.S.S., Shri K. C. Sudarshan was the Chief guest and senior journalist Dr. Vedpratap Vaidik was the guest of honour.

AHIMSA IS THE CONSTITUTION OF THE PATIENCE OF "ANEKANTA" AND HUMANITY : Dr. L M Singhvi

In his presidential address, Dr. L. M. Singhvi said that 'Ahimsa' is the most positive attitude. There can not be any positive word better than Ahimsa. Acharya Mahapragyaji has added glaze to the Vision of Life by worshipping Ahimsa. It means love and tolerance. He added that Ahimsa is not a sect but it is the wind of security, self protection, fearlessness, forgiveness and fraternity. He added that by immediate implementing the Ratlam Ahimsa Ghoshana Patra in form of Ahimsa Gram, Ratlam may emerge as the destination of Ahimsa one day.

THE SPIRIT OF 'RATLAM SPIRITUAL DECLARATION' SHOULD REACH THE NEIGHBORING COUNTRIES : Dr. Vedpratap Vaidik

The guest of honour, eminent thinker Dr. Vedpratap Vaidik described the spirit of 'Ratlam Spiritual Declaration'. He quoted that the declaration issued by Karl Marks in 1848 got the positive shape from Lenin after 70 years in 1917 but Ratlam Ahimsa Declaration got shape in just 7 Minutes in the form of Ahimsa Gram pronounced in the function itself. He lauded Mr. Kasyap as a man of determination. He also suggested that the Ahimsa Yatra should also go to the neighboring countries.

ACTION ON PRONOUNCEMENT IS A MATTER OF SATISFACTION : Yuvacharya Mahashramanji

Speaking on the occasion Yuvacharya Mahashramanji said "it should be noticed that number of declarations put on to action is very less in comparison with the number of declarations pronounced. It is a matter of satisfaction that by this step the real picture of Ratlam Ahimsa declaration is engraved.

NONVIOLENCE SOCIETY IS THE NEED OF THE HOUR : Sadhvi Pramukha Kanakprabhaji

Sadhvi Pramukha Kanakprabhaji While blessing described the Ahimsa Yatra as the process of investigation and treatment of the disease Which is very much required in today's time.

The chief architect and the editor of the Ratlam Spiritual Declaration, Shri Chetanya Kasyap read out the gist of the Ratlam Spiritual Declaration.

AHIMSA YATRA BECOME "MANAV UDAY YATRA" : Shri Pannalal Surana

Delivering the welcome speech Shri Pannalal Surana, national president of Bharat Jain Maha Mandal said that the Ahimsa Yatra has done unprecedented job of reinstating Ahimsa philosophy into the day to day life of people. The people's faith in Ahimsa has increased due to this yatra. Thus this can be described as the Manav Uday Yatra.

"RATLAM AHIMSA DECLARATION" A HISTORICAL STEP TAKEN BY NATIONAL AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS DEDICATED TO PEACE & NONVIOLENCE

Declaration presented by (L-R) L. M. Singhvi, Dr. C. D. Shah, Yuvacharya Mahashramanji, Acharya Mahapragyaji, K. C. Sudarshanji, Chetanya Kasyap, Pannalal Surana & Paras Golecha

EDITORIAL BOARD

Dr. Ved Pratap Vaidik
(Eminent Thinker)

Dr. N P Jain
(Former Ambassador & laureate)

Dr. Sudhamahi Raghunathan
(Vice Chancellor, Jain Viswa Bharati)

Shri Chetanya Kumar Kasyap
Conceptualizer And Editor

World Jain Confederation
International Apex body of Jains

Bharat Jain Mahamandal
The representative body of Jains

Jain Social Group Federation
Jain Fraternity and Service Org.

Mahaveer International
International Service Organisation

Anuvrat Vishwa Bharati
Global organisation of Anuvrat Movement

Chetanya Kasyap Foundation
Religious Harmony & Human Service Org.

'MAHATMA' ALANKARAN

The occasion glittered with life when the path finder of SURAJ form SWARAJ, the Beacon of Humanity His Holiness Yug Pradhan Acharya Mahapragyaji has been felicitated by 'Mahatma' Alankaran for his never ending contribution towards Human Integration, Communal Harmony, Integration of Science With Spirituality and Cultured Personality Development.

AHIMSA YATRA IS A MESSENGER : Dr. C.D. Shah

International President of JSGIF Dr. C. D. Shah, said that Acharyasri has created a movement by adding Ahimsa, the philosophy of Lord Mahaveera to the communal harmony. People in general could understand the power of peace and co-ordination.

AHIMSA YATRA HAS GIVEN NEW MESSAGE TO THE WORLD : Dr. N P Jain

The Executive President of World Jain Confederation Dr. N. P. Jain while delivering the speech termed Ahimsa Yatra as the fresh message to the world which is adding communal harmony and patience to the lifestyle. He described the proclamation of Ratlam Ahimsa Declaration as an important juncture in 5 Year Long Ahimsa Yatra. He also wished Chetanya Kasyap Foundation for its effort in executing the base line of the declaration.

ACHARYA MAHAPRAGYA HAS SHOWN THE REAL MEANING OF LIFE : Dr. Srimali

The national convenor of Anuvrat Vishva Bharati Dr. Hiralal Shrimali said that Acharyaji is not a mere

philosopher. He has given true meaning to the World Ahimsa by research and experiments.

AHIMSA DECLARATION IS A FARSIGHTED APPROACH : Paras Golecha

Delivering the Vote of Thanks the Secretary General of Mahavir International, Shri Paras Glechha described the proclamation of Ratlam Ahimsa Declaration by top national and international organizations as a farsighted step. He also thanked the various organizations of Ratlam for their contribution in organizing the function.

On the occasion Shri Mangilal Bhadari President of Shri Mahaprgya Malwa Pravas Vyavastha Samiti, Shri P L Surana and MLA of Neemach Shri Dilip Parihar felicitated Dr. L M Singhavi. Shri Dhulji Chaudhari MLA Ratlam Rural, Shri Pukhraj Bhandari President of Shri Mahapragya Malwa Pravas Vyavastha Samiti Ratlam and the sector in charge Shri Anokhilal Dak have felicitated Dr. Ved Pratap Vedik with shawl and literature. The function was compared by eminent artist Shri Abdul Salam Khokhar.

Show of Communal Harmony in LANGAR

In the light of the Surat Ghosnapatra issued in the presence of Dr. Abdul Kalam the President of India the Langar for communal fraternity was organized on the occasion wherein nearly 50,000 people from 120 different religion and faiths participated and demonstrated the show of "Ek Pangat Ek Sangat" as the true voice of Indian Cultural Heritage.

Ahimsa Gram A Fresh Thought Of Cultured And Economically Sound World

Shri Chetanya Kasyap has conceptualized and edited the 'Ratlam Ahimsa Declaration'. Before 50,000 people from 120 different faiths in the proclamation ceremony, he announced the creation of Ahimsa Gram in Ratlam city for about 100 families with the cost of around rupees 50 Lakhs. His Mother Smt. Tejkunwarbai announced that she will spend 2 days in every month to this village. While announcing Mr. Kasyap told that he got the teaching of how to Use 'Laxmi' (money) in true perspective from his grand father Shri Kanhayalaji Kasyap Grand mother Smt. Jhamakubai Kasyap and Rastrasant Jayantsen Suriswarji maharaj and that under the auspicious guidance of Acharya Mahapragya, he got the path of execution.

AHIMSA GRAM

Preface : To execute the baseline of Ratlam Ahimsa declaration the need was to promote such projects which can provide the needy and economically weaker section a whole new concept of development coupled with the philosophy of nonviolence, generousness, sympathy, emotions and self-reliance. This will certainly reduce the sense of crime and violence in needy and economically weak section of the society. This is the responsibility of the government and the rich people of the society. Ahimsa Gram project is a step towards achieving the above goal.

The Concept : Establish a complex for the people below poverty line from different casts, creeds and faiths. These people will be provided the residential facilities with clean environment and much needed facilities and also with the training facilities of Ahimsa, Vyasankuti, self employment etc.

The Program :

- 1) Home : Room of 10' x 15' with Kitchen Bathroom with toilet and balcony of around 5'
- 2) Common Facilities : Chargeable Water, Electricity connection and disposal facilities.
- 3) Nonviolence Training center : Where everyday around 150 people will get the training of nonviolence oriented lifestyle with the help of yoga, meditation etc.
- 4) Job oriented Training : Here the resident will receive the training of different kind of jobs so that they specifically ladies will get the job and can opt for new opportunities.

K. C. Sudarshan get the glimpse of "Ahimsa Gram" model from Chetanya Kasyap after unveiling it.

Rules

1. Every family will get the facility for one Year thereafter for 3 years after proper revaluation and for 10 Years after that. The family will get it for lifetime after 10 years if found fit.
2. The Training will be compulsory for the residents.
3. It will be compulsory to purchase the goods of basic needs made in Employment Training Center.
4. Each family will compulsorily work at least to the tune of Rs. Two Hundred per month on described pay scale so that the administration of the complex can run without any hassle.
5. All festivals of different faiths will be celebrated together for experience the Communal Harmony.

रतलाम अहिंसा घोषणा-पत्र

अभावग्रस्त, हिंसात्रस्त व भयग्रस्त मानवता के लिए समता से ओतप्रोत शांतिमय सह-अस्तित्व पूर्ण अहिंसक समाज व्यवस्था के विकास की अवधारणा की क्रियान्विति हेतु रतलाम अहिंसा घोषणा पत्र एक मार्गदर्शक व ऐतिहासिक दस्तावेज है।

२१ वीं सदी के उदय में प्रारम्भ हुई आचार्यश्री महाप्रज्ञ की पंचवर्षीय अहिंसा यात्रा (२००१-२००६), का अनुभव है कि अहिंसा के उपदेश, नारों और चर्चाओं के बावजूद आज अहिंसा का व्यवहार और प्रयोग जिस रूप में होना चाहिए उस रूप में नहीं है। प्रत्युत अनावश्यक हिंसा बढ़ती जा रही है। हिंसा को बढ़ावा देने के लिए जितने प्रयत्न हो रहे हैं और माहौल बना दिया गया है, उनकी तुलना में अहिंसा के विकास के लिए किए जा रहे प्रयत्न नगण्य हैं। हिंसा के कारणों के उन्मूलन के लिए अहिंसा की व्यापकता का प्रचार-प्रसार करते हुए अहिंसा का व्यावहारिक प्रशिक्षण देना होगा। इससे परस्पर विश्वास विकसित होगा व सम्यक् आजीविका के प्रशिक्षण से समाज का आर्थिक उत्थान होगा। समता-आधारित सहयोगमूलक व्यवहार तथा सर्व-धर्म सद्भावना से पूर्ण सामाजिकता का विकास होगा। अहिंसा जीवन की उपयोगिता ही नहीं, हमारे अस्तित्व के लिए भी अनिवार्य है।

पंचसूत्रीय संकल्प

१) अहिंसा चेतना का जागरण : “किसी का वध करना ही हिंसा नहीं, जीव मात्र को पीड़ा पहुंचाना या उसकी प्रगति में बाधक बनना भी हिंसा है।”

अहिंसक चेतना का विकास ही हिंसा की बाढ़ को रोकने का एकमात्र रास्ता है। अहिंसक चेतना के विभिन्न स्वरूप हैं, जैसे:

१. मानवीय व्यवहार में अहिंसा २. विज्ञान और प्रौद्योगिकी में अहिंसा ३. पर्यावरण में अहिंसा

२) अहिंसा प्रशिक्षण : अहिंसक चेतना के विभिन्न स्वरूपों को जनमानस में प्रतिस्थापित करने तथा सामूहिक एवं नियमित प्रशिक्षण द्वारा सर्वांगीण व्यक्तित्व के विकास के लिए निम्नांकित परिवर्तन आवश्यक हैं :-

१. भाव परिवर्तन २. दृष्टिकोण परिवर्तन ३. जीवनशैली परिवर्तन- आहार: स्वास्थ्य: भोगोपभोग संयम: नैतिक मूल्यों पर आधारित जीवनशैली: आदि मूल्यों के प्रशिक्षण द्वारा जीवनशैली को परिष्कृत करना। जीवन विज्ञान-का विद्यालयीन शिक्षण अहिंसा प्रशिक्षण की प्रारंभिक सीढ़ी है।

३) सहयोगमूलक सामाजिकता : सामाजिक विकास की प्रक्रिया में पिछड़े वर्गों की प्रगति के लिए संकल्पित प्रयास जरूरी हैं, जिससे कि समाज में अभावग्रस्तता दूर हो और आर्थिक विषमता कम हो। अमीर और गरीब के बीच की खाई को पाटने पर ही समाज में बढ़ रहे अपराध और हिंसा की रफ्तार कम हो सकेगी। अहिंसा, करुणा, उदारता, संवेदनशीलता, विसर्जन आदि के आंतरिक विकास द्वारा परस्पर सहयोग से समाज में सहयोगमूलक सामाजिकता का विकास करना होगा। जरूरतमंद लोगों को शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास जैसी मूलभूत सुविधाएं प्रदान करने एवं अशक्तजनों को सामाजिक सुरक्षा प्रदान करने के सक्रिय प्रयास करने होंगे। साधन-सम्पन्न व्यक्तियों एवं शासन तंत्र पर भी यह जवाबदारी है कि वे शहरों एवं गांवों में बसने वाले आर्थिक दृष्टि से वंचित जनता को स्वच्छ एवं सुविधा-सम्पन्न व्यवस्था प्रदान करने हेतु अहिंसा बस्ती एवं अहिंसा ग्रामों की स्थापना का आदर्श प्रस्तुत करें।

४) आजीविका शुद्धि एवं प्रशिक्षण : आजीविका की शुद्धि अहिंसा का महत्वपूर्ण पहलु है। आजीविका प्राप्त करके भी उसे अनैतिक नहीं बनने देना भी अहिंसा का ही एक प्रयोग है। सम्यक् आजीविका का प्रशिक्षण एक ओर व्यक्ति को शोषणमूलक संग्रह से मुक्त करता है तो दूसरी ओर अन्य लोगों के आजीविका की रक्षा भी करता है। पिछड़े वर्गों के व्यक्तियों के लिए इनकी क्षमता व योग्यता के उपयुक्त आजीविका के अवसर व साधन जुटाने तथा उस प्रदेश तथा क्षेत्र में उपलब्ध संसाधनों के अनुरूप वस्तुओं के निर्माण एवं सेवाओं का प्रशिक्षण प्रदान करने के लिए आजीविका प्रशिक्षण केन्द्रों की स्थापना करना व वर्तमान शिक्षा के ढांचे को भी रोजगारमूलक बनाना आवश्यक है। इस दृष्टि से शासकीय एवं गैर शासकीय संस्थानों को तैयार करना होगा।

५) सर्व-धर्म-सद्भाव एवं सामुदायिकता : भारतीय संस्कृति का वैचारिक आभूषण सह-अस्तित्व की भावना से सभी धर्मों के प्रति सद्भाव रखने के लिए 'सूरत आध्यात्मिक घोषणा-पत्र' द्वारा प्रतिपादित सभी धर्मों के त्यौहारों में आपसी सहभागिता करना व विभिन्न धर्म-सम्प्रदायों के व्यक्तियों द्वारा विशिष्ट अवसरों पर लंगर (सहभोज) के द्वारा एक पंगत-एक संगत की भावना का विकास करना। विभिन्न धर्मों के विचारों को समझना व आपसी संवाद बनाना व शिक्षण संस्थाओं में प्राथमिक स्तर पर ही सभी वर्गों के बच्चों की सुनिश्चितता करने से पारस्परिक, धार्मिक सहिष्णुता का विकास करना। सांस्कृतिक व सामाजिक समरसता के लिए सामूहिक व्यवस्थागत अनुशासन रखना व दहेज, मृत्यु भोज आदि सामाजिक कुरीतियों, अंधविश्वासों, रुढ़ियों के उन्मूलन के प्रयासों को प्रबल बनाना। लोकतांत्रिक, सामाजिक, धार्मिक व क्षेत्रीय व्यवस्थाओं में सामुदायिक चेतना का विकास करना।

पंचसूत्रीय कार्य योजना

१. अहिंसा परिवार : अहिंसा प्रेमी समूहों की स्थापना की जाए जो अपने-अपने धार्मिक विश्वास व क्रिया पद्धति को अपनाते हुए अहिंसा के व्यापक दृष्टिकोण को अपनी जीवनशैली का अभिन्न अंग बनाएं।

२. अहिंसा प्रशिक्षण केन्द्र : राज्यस्तरीय, जिलास्तरीय एवं ग्रामस्तरीय अहिंसा प्रशिक्षण केन्द्र की स्थापना करना, जिसमें पूर्वोक्त अहिंसा प्रशिक्षण प्रविधि से जनता को प्रशिक्षित करना। इन केन्द्रों में संस्कार शिक्षा के साथ सम्यक् आजीविका प्रशिक्षण भी प्रदान किया जाएगा, जिससे जीवन स्तर में सुधार हो सके।

३. अहिंसा ग्राम एवं बस्ती : अभावग्रस्त परिवारों को स्वच्छ एवं सुविधा-सम्पन्न आवास मुहैया करने के लिए एक संकुल का निर्माण, जिसमें अहिंसा प्रशिक्षण केन्द्र, व्यसन-मुक्ति, स्वच्छता आदि को भी प्रधानता दी जाए।

४. अहिंसा शोध संस्थान : अहिंसा की व्यापकता के शोध, प्रयोग व प्रशिक्षक तैयार करने की दृष्टि से यह संस्थान कार्य करे। सम्यक् आजीविका हेतु विभिन्न वस्तुओं के निर्माण व सेवाओं को रेखांकित करना व उसके लिए प्रशिक्षण पाठ्यक्रम तैयार करना।

५. केन्द्रीय संस्थान : अहिंसा की व्यापकता का विश्वव्यापी प्रचार-प्रसार व अहिंसक जीवनशैली की विश्वव्यापी स्थापना के उक्त आयामों में समन्वय व गतिशीलता रखने के लिए एक केन्द्रीय अन्तरराष्ट्रीय अहिंसा संस्थान की स्थापना की जाएगी।

DR. KUMARPAL DESAI FELICITATED FOR AWARD "PADMASHREE"

Rouse yourself do not idle be
Law of virtue do you follow
In bliss the virtuous rests
In this world in the other

These are the Holiness The Dalai really devoted to to be successful in Desai is a living words because the he has started in the has fetch him many and not to say the started writing from more than 100 He and his and dedication in volumes of

A memento is being presented to Dr. Kumarpal Desai
(Left to Right Sarvarshree Pratap Bhogilal, Mr. & Mrs. Dr. Kumarpal Desai
Deepchand Gardi and Mafatlal Mehta

words of His Lama. One who is work hard is bound life. Dr. Kumarpal example of above non-stop journey world of literature prestigious awards "Padmashree". He 1965 and has books to his credit. colleagues work publishing 18 Gujarati

Vishwakosh is indeed monumental and this too in a period of around five years.

Dr. Kumarpal Desai started his career as a professor of Gujarati and at present he is a Director of the University School of languages and also the Dean of the faculty of Arts of Gujarat University where he has been instrumental in setting up new courses. He is a Ph.D. Guide in the subject Gujarati Literature, Journalism and Jain Philosophy in Gujarat University, Gujarat Vidyapith and Ladnu University, Rajasthan.

Dr. Kumarpal Desai is a knowledgeable scholar of Jainism. His lectures on the subjects and books are well received both in India and abroad. He has edited and still working on first ever encyclopedia of Jain philosophy in Gujarati of which 18 of the 20 volumes are already published. He has pocketed "Deeptimal Adishvarlal Award, Diwaliben Mohanlal Mehta Charitable Trust Award, Jain Ratna and Jain Gaurav" awards for his incomparable contribution of the Jain philosophical literature to the society. He is also a very good sport journalist. All his highly acclaimed activities in the field of education, literature, sports etc. have rewarded back as "Padmashree".

Besides his educational and literature activities Dr. Kumarpal Desai is a popular sports commentator on AIR and Television. While speaking in the function held by World Jain Confederation to felicitate Dr. Kumarpal Desai in Hotel Samrat, Dr. Ramanbhai Shah said that if this function permits him he would be in Pakistan to see the match. He is here physically but his mind is in Peshawar.

Words of praise in respect of Dr. Kumarpal Desai
from Ex.M.P. Anoopchand Shah

Dr. Ramanbhai Shah sharing some memories of friendship of Dr. Kumarpal Desai with audience

Dr. Kumarpal Desai expressing his feelings

The 18 other institutions like Jain Jagruti Centre Central Board and their sister concerns, Jain social Groups, Jain Swetamber Conference, Shree Zalawad Jain Swetamber Murtipujak Foundation, All India Swetamber Sthankwasi Jain Conference, Shree Kutchi Jain Gurjar Samaj, Shree Mumbai Jain Yuvak Sangh, Mahavir International, Music Circle joined hands to felicitate Dr. Kumarpal Desai. Shri Pratap Bhogilal, Chairman Secretary General, Shri Jain Confederation introduction of WJC about Kumarpalbhair's literature, spread of Ahimsa in India and and in journalism in cricket. The function was than 150 people who almost 4 hours because place, in spite of the most India and Pakistan on that clearly demonstrate that it is not a reward of one proud and joy to whole

Shri Pranlal Sheth with Sureshbhai Shah, Jitendra Kothari, Dinesh Shah, Pratap Bhogilal, & Dr Kumarpal Desai

The August Audience.

The various speakers respect of Dr. expressing his feelings Dr. overwhelmed with such a it is only the blessings of today. Giving his views Padmashree Dr. Desai surprised when given this asked any favours on the contrary I have always written the things which will not please the Government. Though the award like 'Padmashree' is something which very few people have been able to achieve but it has not brought any change in humble and modest personality of Dr. Kumarpal Desai.

(Report by Ila Shah)

આજનું વિશ્વ અને ભગવાન મહાવીરની અહિંસા

- Dr. Kumarpal Desai

એક સમયે વિશ્વ સમક્ષ બે વિકલ્પ હતા : હિંસા અને અહિંસા આજે વિશ્વની સામે બે વિકલ્પ છે કાં તો અહિંસાનો માર્ગ અપનાવવો અથવા તો પોતાના અસ્તિત્વનો નાશ. માનવજાતિ આજે બીજા વિકલ્પ તરફ દોરી રહી હોય તેવું લાગે છે. માનવી આજે હિંસાના શિખર પર બેઠો છે ત્યારે એના સમગ્ર અસ્તિત્વ સામે પ્રશ્ન ઊભો થયો છે. એક બાજુ વૈશ્વિક સ્તરે આંતરક્રાંતિનો પ્રશ્ન અને રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચેની લોહિયાળ દુશ્મનાવટ છે. બીજી બાજુ સમાજમાં અને ગૃહજીવનમાં હિંસા વધુ ને વધુ ઊપસી રહી છે. હકીકત એ છે કે માનવીમાં વ્યક્તિગત રીતે હિંસાની વૃત્તિ બહુકી ગઈ છે. નિશાળમાં ભણતો વિદ્યાર્થી પોતાના સાથીની હત્યા કરતા અચકાતો નથી. માણસ બીજા જાતિ, ક્રોમ કે રંગના માણસને નિર્દયતાથી મારી નાખે છે. હત્યાનો સિલસિલો વ્યક્તિગત રૂપે અને સમાજમાં સતત ચાલી રહ્યો છે.

ભારતીય શાસ્ત્રોમાં ભસ્માસુરની કથા આવે છે. કલ્યાણસ્વરૂપ એવા શિવને આ ભસ્માસુર તપ કરીને પ્રશ્ન કરે છે. પ્રશ્ન થયેલા શિવ એને વરદાન માગવાનું કહે છે તો ભસ્માસુર એવું વરદાન માગે છે કે જેને એ સ્પર્શ કરે તે ભસ્મીભૂત થઈ જાય. ભોળા શિવ એને આ શક્તિ આપે છે. આ શક્તિની બીજો ક્યાંય કસોટી કરવાને બદલે ભસ્માસુર શિવ પર અજમાવવા જાય છે. શિવ દોડે છે. આનો અર્થ જ એ છે કે જ્યારે હિંસા જાગે ત્યારે કલ્યાણને ભાગવું પડે છે. કથા આગળ એમ કહે છે કે ભસ્માસુરનો નાશ કરવા માટે વિષ્ણુ મોહિની સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. મોહિની સ્વરૂપથી મોહ પામેલો ભસ્માસુર નૃત્ય કરતાં પોતાનો હાથ પોતાના જ માથા પર મૂકે છે અને ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. અર્થાત્ વકરેલી હિંસા અંતે પોતાને જ ભસ્મીભૂત કરે છે. આ જગતમાં ભગવાન મહાવીરથી શરૂ થયેલી એ અહિંસા યાત્રાનો વિચાર કરીએ જે યાત્રાએ માનવીને વિશ્વમાનવ જ થવાનો નહીં, બલકે વિરાટ સૃષ્ટિના માનવ બનવાનો આલેખ આપ્યો. એ અહિંસાએ માત્ર ‘જીવો અને જીવવા દો’ ની વાત કરી નથી, પરંતુ સમગ્ર જીવન પ્રત્યેના - સમષ્ટિના માનવ, પશુ-પંખી અને પ્રકૃતિ સુધીના આત્મોપમ્યની વાત કરી છે. આજથી અઢી હજાર વર્ષ થી પણ પૂર્વ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું,

તુંગં ન મંદરાઓ, આગાસાઓ કિસામયં નતિય ।

જહ તહ જયંમિ જાણસુ, ધમ્મમહિંસાસમં નતિય ॥

(મેરુ પર્વતથી ઊંચું અને આક્રશ્યથી વિશાળ જગતમાં કશું નથી, તેવી જ રીતે અહિંસા સમાન જગતમાં બીજો કોઈ ધર્મ નથી.)

ભગવાન મહાવીરના એ સમયનું સ્મરણ કરીએ. એ સમયે યજ્ઞની ભડભડતી જ્વાલામાં અનેક અબોલ જીવોનો બલિ ચડવવામાં આવતો હતો. હાજરો મૂક પશુઓ યજ્ઞની વેદી પર પોતાનો પ્રાણ ગુમાવતા હતા અને પશુઓને હણનાર એમ માનતો કે આવી પશુહિંસાથી એને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થશે. જેટલી વધુ પશુહિંસા, એટલો એ યજ્ઞ વિશેષ ગૌરવશાળી અને વધુ પુણ્યદાયી. એ સમયે રાજાઓ પોતાની અંગત, સ્વાર્થયુક્ત અને તુચ્છશુદ્ધ લાલસાની તૃપ્તિ માટે વારંવાર સમરંગણો ગજાવી દેતા. જો વિજય મળશે તો શત્રુનાં ધન, સમૃદ્ધિ અને સ્ત્રીઓ

પામશે અને જો સમરંગણમાં કદાચ વીરગતિ પામશે તો સ્વર્ગ અને એ સ્વર્ગમાં દેવકન્યાઓ પ્રાપ્ત થશે. આવી હિંસાને ક્રરણે હજારો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય તિલક ભૂંસાતા હતાં અને હજારો નિર્દોષ બાળકો અનાથ બની જતાં હતાં. ચોતરફ યુદ્ધનો ઉન્માદ, રક્તપાત અને પ્રાણીહત્યા જોવા મળતાં હતાં ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું, તમે જેને જીવન આપી શકતા નથી, એને મારવાનો તમને કોઈ અધિકાર નથી. આવી હિંસા વધુ હિંસા જગાડે છે અને વેર આપે તો વેરમાં વૃદ્ધિ કરે છે, આથી જ અહિંસા એ પરમ ધર્મ છે અને હિંસા એ સર્વ પાપ અને દુઃખનું મૂળ છે.

ભગવાન મહાવીરે પોતાના સમયના રાજાઓને યુદ્ધને બદલે શાંતિનો ઉપદેશ આપ્યો. મહાવીરની અહિંસા એ મનુષ્ય પૂરતી જ મર્યાદિત નહોતી, પરંતુ પ્રાણીમાત્રને તથા પ્રકૃતિ સહિત સમગ્ર સૃષ્ટિને આવરી લેનારી હતી. આચારંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ‘આચારુલે પચાસુ’ ‘સર્વ પ્રાણીઓને આત્મતુલ્ય માનો.’ આમ તેઓ સર્વ જીવોને સમાન ગણે છે અને એમના પ્રત્યે આદર રાખવાનું કહે છે. જે પ્રાણી પ્રત્યે ક્રૂર થાય તે માનવ પ્રત્યે પણ ક્રૂર થઈ શકે. જેના હૃદયમાં ક્રૂરતા હશે પછી તે પ્રાણી હોય કે મનુષ્ય - સહુ તરફ ક્રૂર વર્તન કરશે. જેના હૃદયમાં ક્રૂરણ હશે તે મનુષ્ય, પ્રાણી, પ્રકૃતિ સર્વ પ્રત્યે ક્રૂરણપૂર્ણ વર્તન કરશે. આમ, હિંસા એ બાહ્ય આચરણ નથી, પરંતુ આંતરિક દુર્વૃત્તિ છે.

આ સંદર્ભમાં ભગવાન મહાવીરે એક બીજો વિચાર પણ આપ્યો. જીવ આજે એક યોનિમાં હોય તો પછીના જન્મમાં બીજી યોનિમાં પણ હોય. આજે માખી હોય તો પછીના ભવમાં મનુષ્ય પણ હોય. આવું હોવાથી મનુષ્યને મનુષ્યેતર પ્રાણી-સૃષ્ટિને પણ દુઃખ આપવાનો અધિકાર નથી. જગતનાં સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે, પછી તે શત્રુ હોય કે મિત્ર, સમભાવથી વર્તવું જોઈએ. માનવીના હૃદયનો આ સમભાવ કેવો જોઈએ તે દર્શાવતાં ભગવાન મહાવીરે આગમ-સૂત્રમાં કહ્યું, ‘જેને તું હણવા માગે છે તે તું જ છે, જેના પર તું શાસન કરવા માગે છે તે તું જ છે, જેને તું પરિતાપ ઉપજાવવા માગે છે તે તું જ છે, જેને તું મારી નાખવા માગે છે તે પણ તું જ છે, આમ જાણીને સમજી માણસ કોઈને હણતો નથી, કોઈના પર શાસન ચલાવતો નથી કે કોઈને પરિતાપ આપતો નથી.’ ‘પરસ્પરોપગ્રહો જીવાનામ્’ અર્થાત્ જીવોનું જીવન એકબીજાના સહકારથી ચાલી શકે છે. ભગવાન મહાવીરે પ્રબોધેલી અહિંસા એ તાત્વિક વિચારણા, વ્યાપક અનુભવ અને ઉદાત્ત ભાવનાનું પરિણામ છે. સર્વ જીવોની સમાનતાના સિદ્ધાંતમાંથી અહિંસાનો આવિષ્કાર થયો છે.

અહિંસાની ભાવનાની સૂક્ષ્મતા દર્શાવતાં ભગવાન મહાવીરે કહ્યું, ‘પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ સર્વમાં જીવ છે. તેમના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરીએ. તેમના અસ્તિત્વનો ઈન્કાર એટલે સ્વયંના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર ગણાય. પોતાના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર કરનાર વ્યક્તિ જ આ સર્વ જીવોની ઉપસ્થિતિને નકારી શકે. સ્થાવર અને જંગમ, દૃશ્ય અને અદૃશ્ય - તમામ જીવોનું

અસ્તિત્વ સ્વીકારનાર વ્યક્તિ જ અહિંસક કહેવાય. આ અહિંસક વિચારણા જ આજના પર્યાવરણનો પાયો ગણી શકાય. હિંસા કરવાના વિચારથી જ કર્મબંધ થાય છે. અસત્ય વાણી અને વર્તન એ પણ હિંસા છે. બીજાને આઘાત આપવો અથવા તો બીજાની હિંસક પ્રવૃત્તિને દેશે આપવો - એની અનુમોદના કરવી તે પણ સૂક્ષ્મ હિંસા છે. પ્રથમ વ્યક્તિના ચિત્તમાં વિચારમાં હિંસા આવે છે પછી તે વાણી અને વર્તનમાં પ્રગટે છે. આથી કહેવાયું છે કે 'War is born in the mind of men.' વિચાર, આચાર અને આહાર એ ત્રણેમાં અહિંસા પ્રગટવી જોઈએ. આ અહિંસાના સિદ્ધાંતમાંથી જ સત્ય, અસ્તેય, બ્રાહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ અને અનૈકાંત પ્રગટે છે.

પરિગ્રહ અને હિંસા એકબીજા સાથે જોડાયેલાં છે, આથી અપરિગ્રહ વગર અહિંસાપાલન અશક્ય છે. આથી જ ભગવાન મહાવીરે અહિંસા અને અપરિગ્રહને એક જ આસને બેસાડ્યાં છે. અપરિગ્રહ અને દરિદ્રતા નથી, પરંતુ અનાવશ્યક ભૌતિક સંપત્તિનો ત્યાગ છે. અપરિગ્રહ દ્વારા વિશ્વની આર્થિક સમતુલા પણ જળવાઈ રહે. આ આર્થિક લોભ કૂરતાને પ્રેરે છે. આત્માનુભૂતિ વગર કૂરતા દૂર થતી નથી. સમભાવ વગર કરુણાનો સ્રોત વહેતો નથી. અહિંસા એટલે મૃત્યુ પ્રત્યેની નિર્ભયતા. સંગમ નામના દેવે એક રાત્રિમાં ભગવાન મહાવીરની પરીક્ષા કરવા માટે વીસ જેટલા અનુકૂળ ને પ્રતિકૂળ વિકટ ઉપસર્ગો આપ્યા. છ-છ મહિના સુધી યોગી મહાવીરને ઉચિત ભિક્ષાત્ર મળ્યું નહીં. આત્માની અગ્નિ પરીક્ષામાં આખરે કાંચન શુદ્ધ નીવડ્યું. હારેલો સંગમ મહાવીરના ચરણમાં પડ્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરના લોચનના છંડે બે આંસુ હતાં. ભગવાન મહાવીરના સમગ્ર જીવનમાં માત્ર એક જ વાર આંસુ જોવા મળે છે અને તે એ માટે જે એમને થયું કે એમને પરેશાન કરવાના હેતુથી સંગમે કેટકેટલાં કર્મ બાંધ્યાં ! આનો અર્થ જ એ કે અહિંસક વ્યક્તિની કરુણાની ધારા શત્રુ તરફ પણ સમાનભાવે અવિરતપણે પ્રવાહિત હોય છે. શત્રુને શત્રુ તરીકે જોનાર વીર. શત્રુને મિત્રની આંખે જોનાર મહાવીર.

ભગવાન મહાવીરની અહિંસા દૃષ્ટિના બે આધારસ્થંભ છે : જીવનમાં અભય અને મૈત્રીનો વિકાસ. જીવનમાં અનાવશ્યક હિંસા વધી ગઈ છે.

મહાવીરે કહ્યું હતું -

એસ ખલુ ગંથે - હિંસા ગંથિ છે.

એસ ખલુ મોહે - એ મોહ છે.

એસ ખલુ મારે - એ મૃત્યુ છે.

એસ ખુલ હારઅ - એ નરક છે.

ત સે અહિયાએ - હિંસા માણસ માટે હિતકારક નથી

ત સે અબોહીએ - તે બોધિનો વિનાશ કરનાર છે.

ભગવાન મહાવીર અહિંસાની ભાવનાના માત્ર વ્યાખ્યાકર નહોતા, બલ્કે તેના પ્રયોગવીર હતા. પોતાના જીવનને અહિંસાના સિદ્ધાંતની પ્રયોગભૂમિ બનાવ્યું. અહિંસાના પ્રયોગોને કારણે જે વર્ધમાનમાંથી મહાવીર બન્યા. જે દેહ તરફ અનાસક્ત હોય, એ જ અહિંસક થઈ શકે. અનેકવિધ કષ્ટો અને ઉપસર્ગોને અનાસક્ત ભાવે સહન કરીને દેહ તરફના મમત્વનો ત્યાગ કર્યો. આ દેહની અનાસક્તિને કારણે જ દીર્ઘ તપશ્ચર્યા દરમ્યાન આપેલા અનેક ઉપસર્ગો એમના ધ્યાનમાં અવરોધ કરી શક્યા નહીં. તેઓની ચેતના ધ્યાનસમાધિમાં જ કેન્દ્રિત

રહી. ધ્યાન-સમાધિમાં કેન્દ્રિત ચેતના ધરાવનાર ભગવાન મહાવીરની આંતરચેતનાને બાહ્ય કષ્ટનો અનુભવ થતો નહોતો, બલ્કે જીવનનાં કષ્ટોને તે હસતે મુખે સહન કરે છે. એમના જીવનમાં અપાર કષ્ટો આવ્યાં પણ તેઓ સહેજે વિચલિત ન થયા. આગની જ્વાળાઓ વચ્ચે સહેજે ડગ્યા નહીં.

વૈશાલી નગરી નજીક આવેલા મોરાક્સનિવેશમાં દુર્ઘટક તાપસના આશ્રમમાં થયેલા અનુભવ પછી એમણે સંકલ્પ કર્યો કે કોઈને પણ અપ્રીતિ થાય તેવા સ્થળે રહેવું નહીં. અહિંસાનું આ કેટલું વિરાટ સ્વરૂપ છે. ! પોતાની ઉપસ્થિતિ કોઈ રીતે કોઈને લેશમાત્ર ક્લેશદાયી બને નહીં તેવા વિચારને પરિણામે 'અભયદયાણં' ભગવાન મહાવીરને માટે ગાઢ જંગલો, અવાવરુ જગાઓ અને નિર્જન ખંડેરો જ રહેવાનાં સ્થાનો બન્યાં.

આ રીતે મહાવીર સ્વામીની અહિંસા એ કોઈ બાહ્યાર નથી, બલ્કે માનવીના જીવન સમગ્રને મનોરમ આક્રમ આપતી જીવનશૈલી છે. ભગવાન મહાવીરે પોતાની આ અહિંસાની વિચારધારાની આકરી કસોટી પણ કરી. ભગવાન મહાવીર એમના શિષ્ય ગોશાલક સાથે રાઢ નામના નિર્દયી અને હત્યારા લોકો વસતા હતા એવા પ્રદેશમાં જાય છે. અહીં માણસના શરીરના માંસના લોચા કાઢતા કૂતરાઓ હતા, પણ મહાવીરે કૂતરાઓને દૂર કરવા હાથમાં લાકડી લેવાનું પણ પસંદ કર્યું નહીં. જંગલી અને નિર્દય માણસોથી ભરેલા આ ભયાનક પ્રદેશમાં અહિંસા યાત્રા કરીને ભગવાન મહાવીરે હિંસાની આગ વચ્ચે અહિંસાનો સંદેશ ફેલાવ્યો.

ભગવાન મહાવીરના જીવન અને ઉપદેશને લીધે વિશ્વને એક નવી વિચારધારા અને કાર્યપ્રણાલી મળી. અહિંસામૂલક આચારમાંથી સમતામૂલક જીવન-વ્યવહાર મળ્યો અને એમાંથી સમન્વયમૂલક ચિંતન જાગ્યું. સમન્વયમૂલક ચિંતનમાંથી સ્વાદ્વાદમૂલક વિચાર જાગ્યો. સ્વાદ્વાદમૂલક વિચારમાંથી અનેકાન્તમૂલક દર્શન જાગ્યું. અહિંસા એ સામાજિક જીવનનો આધાર, માનવીય ચેતનાનો આવિષ્કાર અને સહઅસ્તિત્વનો સંસ્કાર બની રહી.

આજે આપણે શા માટે અહિંસા વર્ષ ઊજવી રહ્યા છીએ ? કારણ એ છે કે માનવજાત આજે હિંસાના શિખરે બેઠી છે. હિંસા તો ખુદ મહાવીરના સમયમાં હતી, પરંતુ એ સમયની અને આજની પરિસ્થિતિમાં તફાવત છે. ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા એ યુગ પાસે માત્ર હિંસા હતી, તેનો કોઈ વિકલ્પ નહોતો. જ્યારે આજે વર્તમાન યુગ પાસે અહિંસાની ભાવના છે. એમાં સફળ પ્રયોગોનો ઇતિહાસ છે, તેમ છતાં વર્તમાન સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે હિંસાનો જ આશરો લેવાય છે. વર્તમાન યુગની વિચારધારામાં રહેલી વૈચારિક વિકૃતિ અને દર્શનિક વિકૃતિ આજે સર્વત્ર જાગેલા હિંસાના તાંડવમાં જોઈએ, ત્યારે આજે અહિંસાની વિશેષ જરૂર છે. આપણા જીવનની કે સમાજની સમસ્યાઓ, વ્યક્તિગત જીવન, સામાજિક સુવ્યવસ્થા, રાષ્ટ્રની પ્રગતિ અને વિશ્વની શાંતિ સામેની સમસ્યાનો વિકલ્પ અહિંસા છે એ વાત વિસરાતી જાય છે. હિંસાની ભાષા, આક્રમક મનોવલણો અને હિંસક કૃત્યો જોવા મળે છે. માનવચિત્તથી માંડીને વૈશ્વિક પ્રશ્નોના ઉકેલ રૂપે બંદૂકની ગોળીને જોવામાં આવે છે. આપણી ભામક કલ્પનાઓ અને ભૂલભરેલા ઉપક્રમોમાં પરિવર્તન લાવવા માટે આજથી ૨૬૦૦ વર્ષ પહેલાં હતી તેનાથી વિશેષ આવશ્યકતા ભગવાન મહાવીરની અહિંસાની આજના વિશ્વને છે.

The Legacy Of Ahimsa :

- Dr. Meenal Katarnikar

Dr. Meenal Katarnikar is M.A.Ph.D. in Philosophy. She has a bright academic career including merit rank in the 12th exam, gold medal at both B.A. and M.A. degrees. She has done her Ph.D. in the field of comparative epistemology and her post-doctoral is in the area of Jaina epistemology. She has presented various research papers in the national and international conferences, seminars and workshops. Her articles are published in the renowned journals. She is a visiting faculty at the Dept. of Philosophy, University of Mumbai, K.J. Somaiya Bharatiya Sanskriti Peetham, and K.R. Cama Oriental Research Institute. At present, she is in charge of the Jainology Center, Dept. of Philosophy, University of Mumbai.

About two and half milleniums ago, Lord Mahavira whole-heartedly advocated the doctrine of Non-violence and the practice of that doctrine has become the essential need of today's time. It would be illuminating to find out what constitutes the universal appeal of this doctrine as preached by Lord Mahavira.

The uniqueness of Jaina doctrine of Ahimsa consists in its unconditional acceptance. No doubt, all religions preach the principle of non-violence and no religion would justify violence for the sake of violence. But the Jainism accept Ahimsa as a way of life without any condition, any reservation. All the texts of Jainism declare the vow of Ahimsa to be the prime vow and all other vows as supplementary to and strengthening it. Rather, the vows of Satya, Asteya, Brahmacharya and Aparigraha are interpreted in the language of Ahimsa. And Ahimsa, in its turn, is defined as not hurting any conscious being out of passion or negligence.

Here, it may be argued that even other religions disprove hurting any conscious being and there is nothing very unique about Jainism. But the uniqueness of Jainism lies in its concept of 'conscious being'. Ordinarily, human beings, animals, and at the most plant life are included in the concept of 'conscious beings'. According to Jainism, even the elements such as earth, water, fire and air are also included in the conscious world. Consequently, not hurting any of these conscious lives out of passion or negligence becomes the way of life according to Jainism. And the attitude of the Jainas is uncompromising about this principle.

Thus, the scope of the Jaina doctrine of non-violence has expanded to its widest possible range with the scope of conscious universe. No doubt this

doctrine gives rise to a host of practical problems and sometimes makes the life impossible and guilty too. Practising non-violence as a course of life creates a feeling in mind that our life is dependent upon killing other lives; through our ordinary bodily movements and even through breathing, we are the killers of a large number of small creatures. This way of life expects the practice of bodily, mental and speech-activities to be non-violent and that is not possible. We cannot live without killing other creatures.

This situation occurs mostly because in the actual practice of religion, overt behavioral rules are more emphasized than the psychological state of a person. That is, non-violent behavior of a person is regarded as praiseworthy by the religious authorities even though the actual teachings of Mahavira have given importance to Ahimsa as a mental attitude. And that is the real expectation of the modern times from Jainism.

It seems that the propounders of Jainism were aware of such situations and that is how they developed the doctrine of Ahimsa at the thought – level in the form of Anekantavada. Anekantavada is a theory, which advocates the multiplicity of the nature of reality and brings out the relativity in the descriptions of this multi-faceted reality. In simple words, it is a theory which spreads the messages of "Respect for opposite views and faiths."

At the doctrinal level, Ahimsa and Anekanta are the two pillars on which the edifice of Jaina Religion flourishes. These two principles are meant, not only for the born 'Jainas' but also for the mankind as such. Actual implementation of these two principles will really bring the attitudinal change in the person and will give a wider dimension to the Jaina faith.

Any religion that is not based on respect for life is not a true religion until he extends his circle of compassion to all living things, man will not himself find peace.

- Albert Schweitzer

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

ATUL LTD

Atul 396020, Gujarat, India

A MEMBER OF LALBHAI GROUP

**While we create wealth for the society,
we also preserve the environment**